

Відгук

офіційного опонента на дисертаційне дослідження Луцана Ігоря Васильовича «Специфіка відносин державних органів влади з релігійними організаціями у Чернівецькій області (1991-2010 рр.)», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 09.00.11 - релігієзнавство

Державно-релігійні відносини у зазначених роках, особливо в останньому десятилітті минулого століття, характеризуються як формуванням нової законодавчої бази щодо свободи совісті і правого функціонування релігійних організацій в українському суспільстві, так і виникненням широкого поля проблем у стосунках між державними органами влади і релігійними, та між конфесіями одного й того ж віровчення чи іншого. І це не зважаючи на те, що у тих роках вже функціонував «Закон України про свободу совісті та релігійні організації» (1991 р.), Конституція України (1996 р. – її 35 стаття), доповнення до деяких статей згадуваного Закону, які, спираючись на норми міжнародного права, є у даному контексті основоположними принципами демократичного суспільства у релігійній сфері. Виходячи із цього, державна політика щодо релігій та церкви визначається такими основними векторами, які, повинна виконувати і забезпечувати держава: відокремлення церкви від держави, школи – від церкви, рівність усіх конфесій і віруючих перед законом, право кожної людини на свободу світогляду й віросповідання, що мало б сприяти розбудові толерантного суспільства на векторі держава-церква.

Але в реальності у 1990-х рр. та й частково у наступному десятилітті, не вдалося уникнути конфліктних ситуацій між органами державної влади і релігіями, а також між різними конфесіями, що є характерним для перехідного періоду у процесі політичних, правових, економічних, соціальних, етнонаціональних, духовних, світоглядних перетворень в країні. Поступове подолання дестабілізуючих факторів, яке вже спостерігається у першому десятиріччі ХХ ст., стало можливим не тільки через те, що відбулося активне будівництво нових культових споруд, стабілізувалася релігійна і конфесійна визначеність, зменшувалася політизація релігійного середовища, – а через те, що

держава і церква визначилися як рівноправні суб'єкти державно-церковних відносин і що кожен із цих суб'єктів діє у межах своєї компетенції, взаємно знаходячи порозуміння чи компроміси між собою, спираючись на законодавчу і нормативну базу та вдосконалюючи юридичні механізми розв'язання конфліктних питань. Державно-релігійні відносини почасти із внутрішніх, у межах країни чи регіону, можуть забезпечити і сферу зовнішньої політики країни, її безпеку, якщо місцеві державні органи влади глибоко не проаналізують їхнє етнонаціональне і політичне підґрунтя, їхні стратегічні плани, не мінімізують залежність деяких релігійних організацій від закордонних центрів і таким чином не допускають використання релігійного (конфесійного) чинника як інструмента етнічного та територіального сепаратизму.

У такому комплексному контексті дисертаційне дослідження Луцана Ігоря Васильовича «Специфіка відносин державних органів влади з релігійними організаціями у Чернівецькій області (1991-2010 рр.)» має значну наукову цінність, бо глибоко аналізує не тільки регіональну особливість Чернівеччини як транскордонної території, а сприяє з'ясуванню практичного досвіду взаємодії органів державної влади із релігійними організаціями щодо її відповідності із загальнодержавною політикою у релігійній сфері у першому двадцятилітті ренесансу незалежної Української держави.

У вступній частині дисертації, згідно кваліфікаційних методологічних вимог, визначено усі необхідні характеристики роботи: актуальність теми, її зв'язок із науковими програмами, мета і дослідницькі завдання, об'єкт і предмет дослідження, його хронологічні і територіальні межі, методи дослідження і його наукову новизну, теоретичне і практичне значення державних результатів та їхня апробація.

Структура дисертації також не викликає заперечень, оскільки Ігор Васильович фахово сформулював питання розділів і підрозділів, які співзвучні із науковими завданнями, вирішення котрих забезпечило всебічне висвітлення дисертаційної теми. Заслужують на схвалення отримані основні результати, які й визначають наукову новизну дисертації, котра є першим історико-релігієзнавчим дослідженням відносин органів державної влади з релігійними

організаціями у Чернівецькій області в першому двадцятиріччі незалежності України. Відповідно, згідно із завданням дисертаційного дослідження, висновки як до розділів, так і загальний висновок, змістовно відображають основні одержані результати.

Здійснюючи історіографічний аналіз, Ігор Васильович у підрозділі 1.1. «Стан наукової розробки проблеми», проаналізувавши всебічний і об'ємний масив досліджень із заявленої у дисертації проблеми, запропонував достатньо відповідну класифікаційну модель щодо висвітлення стану наукової розробки, яку поділив на три групи.

До першої групи дисертант відніс фахові наукові праці, які досліджують релігійну проблематику загалом в Україні і почасти в Чернівецькій області в роки незалежності та котрі, зокрема, аналізують поліконфесійне становище, відносини держави із релігіями, етнонаціональний і суспільно-політичний чинники у релігійному житті, міжконфесійні конфлікти і методи їхнього розв'язання. Другу групу складають наукові праці, які детальніше висвітлюють релігійні процеси у Чернівецькій області у зазначених в дисертації роках і ширше розкривають відносини держави із релігіями та конфесіями, однак глибоко не аналізують законодавчо-правову базу відносин держави із релігіями на полі міжконфесійних протистоянь, національно-релігійної проблематики в регіоні, гармонійних шляхів входження релігії в освітню, просвітню, місіонерську, соціальну сфери. До третьої групи дисертант включив матеріали періодичних видань довідкового і статистичного змісту, в т. ч. із електронних ресурсів мережі Інтернет, а також статті із журналів і газет громадсько-політичної та конфесійної преси, які не завжди об'єктивно толерували відносини місцевих органів державної влади із релігіями і конфесіями, міжконфесійні конфлікти, трансформаційні процеси у громадах, зокрема, православних. Але об'єктивний аналіз дисертантом матеріалів цієї групи дозволив виявити деякі причини і маловідомі факти із релігійних процесів Чернівецьчини у 1991-2010 рр. Загалом, заслуговує схвалення те, що Ігор Васильович не обмежився тільки анотаціями текстів зазначених груп, а критично проаналізував і вияснив, які аспекти авторів не повністю висвітлені та увів їх у проблематику даного дослідження.

Позитивне враження справляє аналіз архівних матеріалів у підрозділі 1.2. «Джерельна база дослідження», більшість із яких вперше введено дисертантом до наукового обігу. Це документи із фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Державного архіву Чернівецької області, Поточного архіву відділу з питань охорони культурної спадщини, національностей та релігій Чернівецької ОДА. Зокрема, останні сприяють дослідженню різновекторних аспектів релігійного становища в регіоні і містять листування зазначеного відділу з Верховною Радою, Кабінетом Міністрів, Адміністрацією Президента України, Держкомрелігією України, Чернівецькою ОДА, райдержадміністраціями, органами місцевого самоврядування, релігійними організаціями, а також: закони, постанови, укази, розпорядження керівних органів влади України щодо діяльності релігійних організацій, звіти та інформації із даного аспекту, які дисертант комплексно проаналізував і успішно використав у своєму дослідженні. Він не залишив поза увагою, і це похвально, бо свідчить про його всебічний підхід до об'єктивного наукового висвітлення проблеми, й архівну документацію Чернівецького і Кіцманського єпархіального управлінь УПЦ КП, приватного архіву М. Шкрібляка, матеріали соборів і синодів УПЦ КП, статистичні матеріали із зібрань Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова, документи (доповіді, промови, заяви, звернення, листи), які публікувалися в періодичних часописах. Увесь цей масив джерельної бази, його аналіз, дозволив Ігорю Васильовичу глибоко і комплексно дослідити відносини державних органів влади із релігійними організаціями у регіоні, міжрелігійне і міжконфесійне становище, трансформаційні конфесійні процеси, внутрішній розвиток у конфесіях. Тому гідно похвали опрацювання дисертантом великого масиву історіографічних праць та джерельної бази, а це 477 позицій, із них понад 200 позицій документальних матеріалів.

У другому розділі «Особливості реалізації принципів свободи совісті в Чернівецькій області» дисертант вирішив комплекс питань пов'язаних із характером та тенденціями релігійної політики місцевих органів влади в 1990-х роках, правовими і соціальними особливостями формування і розвитку релігійної мережі, міжконфесійними конфліктами у Чернівецькій області. Заслуговує на

схвалення те, що Ігор Васильович зумів послідовно, у хронологічному порядку, успішно розкрити зазначені аспекти. Він доречно ввів статистичні дані щодо кількості діючих в області у 1991 році релігійних громад за їхньою релігійною і конфесійною приналежністю, які становили: ЄХБ – 85 громад, ХВЄП – 28 і 13 незареєстрованих, АСД – 40, Свідків Єгови – 13 незареєстрованих, юдеї – 2, РКЦ – 12, УГКЦ – 3, РПСЦ – 6, УАПЦ – 13, УПЦ – 368 (с. 34). Така стартова статистика дає можливість у наступних підрозділах простежити трансформаційні конфесійні процеси громад та їхню динаміку. Однією із основних проблем у 1990-х рр. були відносини між місцевими органами влади і конфесіями, пов'язані із трансформацією частини віруючих УПЦ в УАПЦ – згодом в УПЦ КП і виникненням напружених суперечок за храми і церковне майно між УПЦ і УПЦ КП, де органи місцевої державної влади виявилися не настільки компетентними, щоб об'єктивно, згідно із чинним законодавством, вирішити діючі конфлікти. Факторами, які перешкождали формуванню толерантності у міжконфесійних суперечках, дисертант слушно визначає, що була постійна зміна курсу керівництва місцевих органів влади залежно від суспільно-політичної ситуації в області (с. 41) і, загалом, у державі в релігійній політиці. Так, якщо за президентства Л. Кравчука було взято курс на автокефалію українського православ'я і протегування УПЦ КП, то за президентства Л. Кучми УПЦ КП втратила державну підтримку, натомість фаворитом стала УПЦ Московського Патріархату, але згодом державна політика у сфері релігії набула рівномірної толерантності до усіх діючих в Україні релігій і конфесій, що власне відповідало і діючому законодавству, і прагненням консолідувати українське суспільство. Хоча, згодом, щодо ситуації в українському православ'ї, керівництво держави почало толерувати ідею створення єдиної Помісної Православної Церкви, що, закономірно, викликало негативну реакцію промосковської УПЦ. Такий своєрідний політично-релігійний маятник держави впливав на толерантність міжконфесійних відносин в регіонах і на позицію керівників місцевих органів влади, зокрема, керівників відділу у справах релігій. Винятком не була й Чернівеччина, де всередині 1990-х рр. у міжконфесійному протистоянні були понад 35 православних громад (с. 44), що дестабілізувало регіон. Дисертант

детально проаналізував причини даного аспекту і навів розлогі конкретні приклади.

Усвідомлюючи небезпеку міжконфесійного протистояння і бажаючи досягнути суспільної згоди, державна і церковна влада із другої половини 1990-х рр. починають шукати шляхи і методи для стабілізації релігійної ситуації в Чернівецькій області, проводячи спільні заходи, включаючи в їхню орбіту різні конфесії, шукаючи прийнятну для обох сторін модель державно-релігійних відносин. Наприклад, організовуючи спільні молебні різних конфесій, конференції, круглі столи тощо. Щоб зняти напругу щодо майнової (храмової) проблеми, органи державної влади Чернівецької області уже до кінця 1993 року передали релігійним організаціям 487 будівель, виділяли земельні ділянки на яких було збудовано 77 храмів, майже 200 каплиць та будувалися 94 культові споруди (с. 55), сприяли почерговому використанню храмів для богослужінь, хоча, як зазначає дисертант, така практика виявилася неефективною і для підтвердження цієї тези, доречно наводить відповідні приклади, хоча українське законодавство у ті роки, на основі указів Президента України і постанов Кабінету Міністрів України щодо врегулювання культової майнової проблеми, всіляко сприяло її вирішенню. Щоб зняти напругу в міжконфесійному протистоянні Чернівецька ОДА створила в 2000 р. відповідну координаційну раду в яку, крім начальників державних обласних управлінь, увійшли очільники різних релігійних організацій, що сприяло поступовому налагодженню міжконфесійного порозуміння. Цьому також сприяло утворення в 2002 р. міжвідомчої комісії щодо відновлення прав церков і релігійних організацій, порушених в радянський період атеїзації. Дисертант і в першому, і в другому випадку ретельно висвітлює діяльність цих дорадчих органів, внаслідок чого було покращено майнову проблему для конфесій, а саме виявлено 75 об'єктів колишньої церковної власності, які використовувалися не за призначенням і які належало повернути релігійним організаціям. І вже у 2002 р. їм було передано 44 культові споруди (с. 72-73). Така тенденція спостерігалася і в наступних роках, знімаючи й таким способом міжконфесійну напругу та нормалізуючи відносини місцевих державних органів влади із релігійними організаціями, спираючись на чинне законодавство. Хоча,

ще жевріли міжконфесійні протистояння майже у 20 населених пунктах, але вони були епізодичними (с. 74). Дисертант проаналізував різні методи роботи державних органів влади, спрямованих на вдосконалення правового забезпечення державно-церковних відносин та дотримання і гарантій громадян на свободу совісті і свободу віросповідання. Але у практичному вимірі міжконфесійне православне протистояння все ж не було знято. Додався етнонаціональний фактор, сильніший за релігійний. Бо Чернівецька область у даному контексті має свої внутрішні особливості, на відміну від більшості областей України. І дуже похвально, що Ігор Васильович врахував цей аспект і висвітлив. Так, у Хотинському, Кельменецькому, Сокирянському і почасти Новоселицькому районах переважають позиції російськомовного населення, хоча, воно є в значній меншості до україномовного, а звідси – Московського Патріархату; у центральних районах: Вижницькому, Путильському, Кіцманському, Заставнівському і в м. Чернівці та на півночі області – переважає україномовне населення, – а, отже, – середовище поліконфесійне і, зокрема, римо- і греко-католицьке; натомість населення Герцаївського, Сторожинецького і Глибоцького районів – де сумарно, 57,8 відсотків населення (за переписом 2001 р.), є румуномовне, а тому є прагнення утворити румуномовний вікаріат, а це понад 106 парафій, у структурі УПЦ, напевно із латентною стратегією трансформації в РумПЦ. Із уточнених даних міжконфесійного протистояння начальником відділу у справах релігій при Чернівецькій ОДА станом на 28.12. 2000 р., впливає, що таких т. зв. точок було 44, із них, доречі, 6 – у Глибоцькому районі і 9 – у Сторожинецькому (с. 81).

Враховуючи, різні причини міжконфесійних конфліктів, похвально, що дисертант їх проаналізував і виокремив у певну типологію, поділивши на відповідні групи, а саме: внутрішньосімейні (інтрасімейні); міжособистісні (інтерперсональні); внутрішньоконфесійні (інтраконфесійні) (с. 81-84), це загалом, можна вважати внутрішньою стороною міжконфесійних протиріч. Натомість, зовнішньою, яку Ігор Васильович також глибоко дослідив, є така типологія інтерконфесійних конфліктів: міжправославний, тобто між УПЦ і УПЦ КП; між православними і католицькими конфесіями; між православними і протестантськими конфесіями. Дисертант, також слушно, виокремлює ще два

вектори конфліктів, а саме: гетерогенний, тобто між державною і релігійною владами, що було гостро виражено у 1990-х рр., та етноконфесійний, тобто намагання румунського і українського етносів зберегти свою ідентичність, який наповнений не тільки актуальністю, а й стратегічним змістом, змістом неоднозначним, у якому задіяні не тільки румуномовні віряни та духовенство УПЦ і РПСЦ, але й їхні закордонні покровителі як релігійні, так і політичні, загострюючи тим самим міждержавні відносини. Тому можемо погодитись із висновками дисертанта, що причиною конфліктності у релігійній сфері області був цілий комплекс назрілих проблем, особливо у перші роки незалежності України, зокрема, це: стрімка динаміка збільшення мережі релігійних громад і організацій, а звідси – відсутність необхідної кількості сакральних споруд для забезпечення їхньої діяльності; необґрунтованість і зволікання органів державної влади у передачі і поверненню церковного майна релігійним організаціям та гальмування ними реєстрації статутів релігійних громад; надмірна політизація релігійних процесів; трансформація мирян і духовенства із УПЦ в УПЦ КП; недостатньо і несвоєчасно розроблені методи законодавчого і нормативного забезпечення щодо нормалізації і толерантності міжконфесійних відносин тощо.

У третьому розділі «Стосунки державних органів влади з релігійними організаціями у Чернівецькій області в контексті суспільно-політичного розвитку України», дисертант, спираючись здебільшого на архівні джерела, всебічно і глибоко проаналізував динаміку зростання релігійної мережі, діяльність релігійних організацій, вектори державно-релігійних відносин, роль релігійних організацій у соціально-суспільній сфері. В цих аспектах, у порівнянні із загальноукраїнськими, область має деякі особливості, які стосуються її національного складу населення, а це понад 80 національностей (с. 107), її географічним розташуванням, як транскордонного регіону, а звідси й політичні, економічні, національні, релігійні, культурні впливи та історичні традиції. Ігор Васильович, використовуючи хронологічний і статистичний методи змістовно розкрив динаміку збільшення релігійних громад, діючих в області релігійних організацій. Так, якщо у 1991 р. в області налічувалося 556 релігійних організацій (за нашими підрахунками наприкінці 1991 р. їх було 583), то уже в 1995 р. їх діяло

795 (приріст склав 44 відсотки), відповідно у 2000 р. число релігійних організацій становило 943 (приріст почав спадати і становив трохи більше 34 відсотків), у 2005 р. налічувалося 1064 релігійні організації (приріст уже 10 відсотків), а в 2010 р. – 1142 релігійні організації (приріст – 8 відсотків), із них 1097 громад, які належали до 27 віросповідань (с. 110).

Дисертант конкретизує їхню релігійну і конфесійну приналежність. Так, УПЦ налічувала 426 громад, УПЦ КП – 158, УАПЦ – 6, РПСЦ – 18, АПЦ – 1, РКЦ – 63, УГКЦ – 24, ВКЦ – 1, баптисти – 179, п'ятидесятники – 101, адвентисти – 115, Свідки Єгови – 63, УЛЦ – 1, харизмати – 27, Новоапостольська Церква – 1, буддисти – 1, юдеї – 10, неорелігійні течії – близько 20 (с. 110-111). Схвально, що дисертант здійснив порівняльний аналіз вищезазначених статистичних даних архівних джерел із даними з історіографічних наукових праць і вияснив причини розбіжностей у цій статистиці. Він також детально висвітлює забезпеченість релігійних організацій культовими спорудами, яка в найчисельніших із них коливалася від 55 до 100 відсотків, останнє характерно для Церкви АСД. Загалом, протестантські організації були повніше забезпечені культовими спорудами, ніж православні і католицькі. Не залишилися поза увагою дисертанта і такі аспекти, як кадровий склад священнослужителів і церковнослужителів у конфесіях, духовні навчальні заклади, недільні і суботні припарафіяльні школи, які, доречі, на 2000 рік у протестантів і римо-католиків діяли при кожній парафії, натомість у православних (УПЦ) – тільки при кожній четвертій парафії, а в УПЦ КП – взагалі не діяли (с. 121). Щодо останнього, то дисертант висновкує, що причина була через недостатню кількість фахівців-катехитів, а в тих, що у цих парафіях діяли, спостерігався певний формалізм, низького рівня методологія навчання. Він також розкриває тенденції розвитку чернечого життя у православних і католицьких конфесіях і відзначає, що порівняно з 1991 р. кількість монастирів у 2010 р. зросла до 17 (приріст – 95 відсотків), а чернецтва – понад 400 осіб (приріст – 56,1 відсотків), а найбільша динаміка була в УПЦ, де чисельність чернецтва із 7 збільшилася до 390 осіб (с. 123). Схвально, що дисертант аналізує церковну пресу діючих конфесій, її періодичність, накладі примірників, навіть технологію набору тексту, верстки і друку, яка (преса) у 2008 р. становила 15 найменувань,

порівнюючи цей аспект із загальноукраїнським, як, що є позитивним у дослідженні, – із вищезазначеними аспектами.

У підрозділі 3.2. «Державно-конфесійні відносини в області: від конфліктногенності до толерантності», поряд із іншими аспектами, дисертантом широко висвітлено причини неприйняття УПЦ ідеї утворення єдиної Помісної Православної Церкви в Україні та методи перешкоджання їй. Ця ідея створила міжконфесійну напругу в області, тому державні органи влади були змушені вжити ряд заходів, щоб не допустити розпалювання міжконфесійної ворожнечі. Позиція УПЦ в даному аспекті була промосковською і дестабілізуючою міжконфесійні відносини і розцінювалася не тільки віруючими УПЦ КП, але й миряни інших конфесій, як втручання Московського Патріархату у внутрішньоцерковні і внутрішньополітичні справи, які ведуть до сепаратистських тенденцій в Буковині, особливо це вже відчувалося у Хотинському, Кельменецькому і Сторожинецькому районах. Тому, щоб припинити розпалювання цього конфлікту, державне керівництво області під тиском громадськості та деяких депутатів обласної ради, через зустрічі, семінари, наради як із церковними очільниками, так із службовцями місцевих органів влади, зуміло мінімізувати міжконфесійне протистояння із даного аспекту між УПЦ і УПЦ КП.

Дисертант також широко висвітлює і такий спектр як політизацію релігійної сфери, так і політизацію у релігійній сфері, коли у передвиборчих кампаніях 2002 і 2006 рр. витворився двобічний вектор: політика – Церква, Церква – політика, що згідно Закону України «Про свободу совісті та релігійних організацій» (Розділ I., ст. 5), а саме, що «релігійні організації не беруть участі у діяльності політичних партій і не надають політичним партіям фінансової підтримки, не висувають кандидатів до органів державної влади, не ведуть агітації або фінансування виборчих кампаній кандидатів до цих органів...» мало б стримувати цих суб'єктів. Ігор Васильович, і це схвально, детально проаналізував результати тих виборів. Так, за результатами виборів 2006 року до місцевих рад різних рівнів у Чернівецькій області було обрано 3 духовні особи (від ХВСЦ, УПЦ КП і УПЦ), а у 2006 р. – 15 представників різних конфесій (с. 143).

У підрозділі 3.3. «Духовно-просвітницька діяльність та соціальне служіння релігійних організацій» дисертант широко висвітлив такі форми соціально-благодійницької діяльності релігій і конфесій, як: підтримка ними малозабезпечених сімей, допомога будинкам пристарілих, інтернатам, громадським організаціям інвалідів, людям у місцях позбавлення волі, медичним закладам. У цій діяльності активне і чільне місце займають протестантські спільноти, котрі її вміло поєднують із євангелізацією, залучаючи до цього й своїх одновірців (проповідників і пасторів) із закордону, яких, наприклад, у 2002 р. служило в області 336 осіб, майже триста із котрих належали до протестантських конфесій і які також коштами сприяли будівництву культових споруд. Для поширення духовного просвітництва протестантські конфесії діяли через благодійну (гуманітарну) допомогу, надаючи місцевому населенню одяг, побутову техніку, товари повсякденного вжитку, книги свого віровчення, лікарські засоби, медикаменти. У такій діяльності вони також використовували публічні покази фільмів на релігійну тематику, тематичні програми у теле- і радіоефірах, включно із трансляцією богослужінь. Менш активними у духовно-просвітницькій діяльності були католицькі і православні конфесії, але й вони проводили цілу низку благочинних акцій, соціально-культурних проєктів, фестивалів, дитячих і молодіжних таборів, традиційних святкувань «Святого Миколая», «Маланки», «Вертепу», «Івана Купала», молодіжних прощ до святих місць, духовних реколекцій, акцентуючи на залучення в активне церковне життя дітей і молоді. Почасти у такій полівекторній діяльності вони отримували допомогу і сприяння місцевих державних органів влади. У подібних благодійних проєктах також брали активну участь харизматичні та юдейські спільноти, які також виділяли значні кошти, десятками тон надавали потребуючим продуктів харчування, одяжі та взуття. Загалом, у даному контексті, як доречно наводить приклад дисертант, у 2008 р. в рамках акції «Милосердя» релігійні організації надали (тільки) грошову допомогу, крім інших, на суму майже 3 мільйони грн. та 50 тисяч доларів (с. 169). Отож, таке широке благодійне соціальне служіння і духовно-просвітницька діяльність релігійних організацій в області,

підтверджують їхню помітну роль в усіх сферах суспільного життя, – із таким висновком дисертанта неможливо не погодитись.

Загальний висновок також не викликає суттєвих зауважень. Заслужують на особливо похвалу додатки до дослідження, які у графічному, цифровому і текстовому контексті систематизують важливі аспекти роботи, займаючи понад 50 сторінок.

Між тим, віддаючи належне позитивним здобуткам дисертаційного дослідження, вважаємо за необхідне висловити і деякі зауваження та побажання. Є дискусійним у науковій новизні дослідження таке твердження, цитую: «Висновок про те, що однією з форм налагодження державно-церковних відносин є створення в Україні Єдиної Помісної Православної Церкви, яке сприятиме консолідації українського суспільства» (с. 10), подібна теза є й на сс. 67-88, але в роботі дисертанта, навпаки, висвітлено, що ідея такої Церкви привела до гострої міжконфесійної конфронтації між УПЦ і УПЦ КП в Чернівецькій області, яка в даному контексті не є винятком в загальноукраїнському масштабі. Які ж тоді чинники мають сприяти консолідації українського суспільства в стратегічному вимірі, коли активізується процес творення такої Церкви і чи, взагалі, доцільно у такий важкий для України період, актуалізувати таку ідею, яка може мати зворотній наслідок? В опрацюванні стану наукової розробки проблеми, дисертант зазначає, що використовував для дослідження й метод «інтерв'ювання представників різних конфесій краю» (с. 24) і подає у списку використаних джерел для цього підтвердження позицію 390, с. 298-304, але вона вказує на його статтю у богословському часописі, а, де тоді засигналізовані інтерв'ю, ким і з ким, коли і де проведені та відповідно використані й оформлені у зазначеному списку? А було б доречно провести дослідження із використанням й методу інтерв'ю, що відкрило б дорогу і до компаративістики, і до глибшого аналізу. У джерельній базі дослідження подано, що у роботі використовувалися «12 одиниць документів єпархіальних управлінь УПЦ КП» і це похвально, але чому не використано матеріали із архівних фондів інших конфесій і релігій, які діяли у ті роки в області, що збагатило б різні аспекти наукової праці? На с. 61, а також й на деяких інших, дисертант релігійну організацію Свідків Єгови відносить до

протестантського напрямку християнства, але, які догматичні та доктринально-віросповідні підстави є для того, щоб вважати релігійну організацію Свідків Єгови християнами? На с. 89 дисертант констатує: «Варто зазначити і те, що міжправославні протистояння документально зафіксовані майже у кожному населеному пункті області, а це прямо вказує на деяку хибність дій органів місцевої влади і духовенства», звідси виникає запитання – про яку «хибність дій» йдеться, що мається на увазі? Дисертант на с. 91, аналізуючи, на конкретному прикладі, конфлікт між православними і католицькими конфесіями, який виник через власність на храм і згодом вилився у конфесійну трансформацію релігійної громади, констатує: «У березні наступного року (1993 – Я.С.) віруючі перейшли під юрисдикцію УПЦ КП (із УПЦ – Я.С.) і вже розпорядженням (мається на увазі управлінням чи відділом у справах релігій – Я.С.) № 242 від 14 квітня 1993 р. був зареєстрований статут храму Різдва Богородиці Київського Патріархату», а може було зареєстровано статут релігійної громади, щоб надати їй юридичної чинності у приналежності до УПЦ КП? Висвітлюючи етноконфесійну проблему, дисертант на с. 104 зазначає: «У цьому зв'язку варто також наголосити, що у процесі дослідження нами було виявлено деякі факти порушень і в інших релігійних течіях, які діють на території Чернівецької області», але у яких, дисертант чомусь не розкриває, згодом, спираючись на інформаційний матеріал відділу у справах релігій, деталізує, що йдеться «про іудеїв, мусульман, східні релігії, неохристиянські та неоорієнталістські рухи тощо» (с. 104). І тут же резюмує: «Власне у контексті досліджуваної проблематики це не потребує детального аналізу» (с. 104), але чому? Тема дисертації, навпаки, до цього зумовлює, вона релігійно чи конфесійно не обмежена. Дисертант зазначає, що у Чернівецькій області станом на 2010 р. було 46 населених пунктів «у яких, з тих чи інших причин, були відсутні будь-які релігійні організації, що становило 13, 4 % від їх загальної кількості» (с. 112), але не розкриває причин та не аналізує до яких релігій чи конфесій, до парафій яких населених пунктів належало це населення, бо неможливо уявити, щоб воно було безрелігійне через те, що у тих населених пунктах не було утворено релігійних парафій, і, доречі, чи були в них храми чи молитовні дома? Ці аспекти необхідно було б дослідити, бо відсоток значний.

Також вважаємо, що не було складно в'яснити, яку освіту мали священники РКЦ і УГКЦ, а те що їх в області було небагато, це – не пояснення професійного історика чи релігієзнавця. Не повністю розкрито зміст впливів на релігійні організації Чернівецької області з боку Румунії, Російської Федерації, США, ФРН, Польщі, Ізраїлю, а цей аспект важливий як тоді, так і в даний час.

Та все ж, висловлені зауваження не стосуються суттєвих аспектів проблеми дослідження, не порушують положень наукової новизни і не змінюють одержаних результатів дослідження. Дисертація Луцана Ігоря Васильовича «Специфіка відносин державних органів влади з релігійними організаціями у Чернівецькій області (1991-2010 рр.)» є самостійним, завершеним і ґрунтовним дослідженням, яке поглиблює зміст історико-релігієзнавчої науки. Вважаємо, що дисертант заслуговує присудження йому наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство.

Професор, доктор історичних наук,
професор кафедри психології
у виробничій сфері
Тернопільського національного
технічного університету імені Івана Пулюя

Стоцький Я.В.

Проректор з наукової роботи
Тернопільського національного
технічного університету імені Івана Пулюя

Рогатинський Р.М.

27 січня 2017 року